

Autor: Tiina Teppo

Väärtuskasvatus ja kool
Essee

Meie armastusega taastatud vaba riik vaevleb eetikakriisis. See paneb südame valutama igal vastutustundlikul kodanikul, eriti õpetajal. Tänapäevases ühiskonnas, kus elamise viise mõjutavad enim rahamaailm koos edukultusega, pealiskaudse meelelahutuse pealetung, keerulised multikultuurised suhted, millega seondub rahvusliku identiteedi kriis, peab kool endas leidma jõudu ja tahet olla tasakaalustav, elu põhiväärtusi kujundav, toetav ja hoidev eeskuju ning õpetaja.

Loen väärtuskasvatuse nüüdisaja koolis ülitähtsaks valdkonnaks. Meie haridussüsteem püüdleb innovaatiliste ja kõlavate visioonide, nagu teadmispõhine Eesti, elukestev õpe, elus toime tuleva ja vastutusvõimelise kodaniku kasvatamine, elluviimise poole. Kas on võimalik neid üllaid ja ilusaid ideid järgida, kui paljudes kodudes ei suunata lapse kõlblist arengut, klassikollektiivis valitsevad ebasõbralikud, sageli õelusel ja jõhkruksel põhinevad suhted ning õpetajad püüavad vaid oma ainega toime tulla, et täita riikliku õppekava nõudmisi? Tundub, et ei. Teadmispõhisust kasutatakse ebaeetilistes äritehingutes, „elukestvad õppijad“ unustavad karjääri kõrval oma lähedaste ja iseenda hinge eest hoolitsemise ja vastutustundlikuks kodanikuks kasvama pidanud noor hävitab kõige vastutustundetumal moel meie loodust ja rahva vara. Olukord tundub tõesti troostitu ja ühiskonnas laiemat kõlapinda leidnud kõlblusetuse ilmingud alates tõsielusarjadest ja lõpetades riigireetmisega hoiatavalt teravad. Olen siiski arvamusel, et valdavalt tehakse meie koolides tänuväärset palju vastutusrikast tööd noore inimese kasvatamiseks. On tõsiasi, et õpetajad on tihti üle koormatud mitmete rollide (psühholoog, sotsiaaltöötaja, kasuema) täitmisega ja mitmeplaanilise lisatööga, et arendada tublimaid ja toetada nõrgemaid, samas lisandub lapsi, kes kasvavad üksinduses ja pidevas hingesoojuse defitsiidis, siis ometi on klassiruumis võimalik paljugi ära teha, st viia ellu toimivat väärtuskasvatust.

Meie algklassiõpetajatel on suur vastutus ja samas erakordne võimalus kujundada klassikollektiiv, kus valitsevad empaatilised suhted ja üksteisest hoolimine. Usun siiralt, et selles vanuses on võimalik ära hoida tulevaste kiusajate ja kiusatavate kujunemine. Ja olgugi, et tullaakse erinevatest kodudest, on õpetajal veel väga suur šanss panna toimima need käitumisnormid, mis toetuvad kõlblusele. Õpetaja hingeheadus ja soojus suudavad korda saata imesid. Muidugi on nn ekstreemseid juhtumeid, kus laps vajab arsti ja/või sotsiaaltugistruktuuri sekkumist, kuid need on siiski erandid. Ühtlasi on lapsevanema koostööle meelitamine algklassides hõlpsam kui hiljem. On veel üks tegur, mille positiivseid tulemusi me saame alates sellest sügisest kogeda: viiendatesse klassidesse on jõudnud lapsed, kes alustasid kooliteed kollektiivis, milles õpilaste piirarv on 24. Meie kooli viies viiendate paralleelis on muutused tuntavad: lapsed on rahulikumad, rõõmsamad, motiveeritumad. Õpetaja jõuab sõna otseses mõttes iga lapseni ja tema arvamuseni. Kui Eesti riik soovib panustada haridussüsteemi, siis põhikooli laste arv klassis ei tohiks küll enam tagasilöögi alla sattuda.

Keskaste on õpetajale igas mõttes keerukaim katsumus nii puberteediae iseärasuste kui ka noortele omaste piiride kompamise vajadusega. Kui sellesse ikka jõuavad lapsed, kellel on kujunenud arusaam hoolivusest ja sallivusest, saab õpetaja rahulikult ja mõtestatult keskenduda „maailma lahtiseletamisele“ ning väärtuste omandamine jätkub sujuvalt. Kui aga

klassis on tekkinud hierarhilised võimusuhted, valitseb õelus, kadedus ja konkurents, igapäevaste „meelelahutuste“ hulka kuuluvad kius ja narrimine, siis on õpetajal oma aine õpetamise kõrval märksa raskem ülesanne – leida põhjused ning igapäevase psüühiliselt väga raske tööga asuda nende kõrvaldamisele. Oma kogemustele toetudes võtan endale julguse ja õiguse öelda, et ei ole siiski võimatu ka selles vanuses tuua lapsed tagasi „eetikarajale“ ning panna paika piirid, mille ületamine ei too tunnustust, vaid kaaslaste selge hukkamõistu.

Kui noored jõuavad gümnaasiumiikka, siis on tihtipeale kiusajatest ja ebamoraalselt käituvatest inimestest kujunenud väärastunud noored. Nende teguviisid on sageli rafineeritult kaabaklikud ja verbaalset vägivalda õigustatakse demagoogia abil. Kiusatavad on endassesulgunud ning nendegi maailmapildis on ebanormaalseid ilminguid, mida kinnitavad tragöödiad Soome koolides. Taoliste noorte muutmine ja muutumine ei toimu enam pelgalt õpetaja isiksuse mõju jõul. Negatiivsed käitumisaktid ei pruugi näiliselt prevaleerida, kuid nad ei kao iseenesest kuhugi, vaid noor läheb nendega ellu, tehes edaspidi halba enesele ja teistele.

Nõnda tahan ütelda, et põhikooli õpilaste kasvatamisel on väga oluline roll õpetaja isiksusel ning tema suutlikkusel pühenduda. Kui õpetaja jälgib tähelepanelikult õpilaste suhteid, nende käitumist mitte ainult tundides, vaid kogu selle aja vältel, mil laps viib koolikeskkonnas, siis on võimalik palju märgata, suunata, vestelda, anda hinnanguid, mis on õige, mis väär. Seega peab õpetaja pidevalt viibima laste keskel, mitte sulguma tagaruumidesse. Nõnda on võimalik saada palju infot laste mõttelaadi ja maailmapildi kohta. Tänuväärne tulemus on laste usaldus, mis omakorda tööid kergendab.

Eriline roll kasvatuses kuulub klassijuhatajatele. Viimastel on tänases koolis raske ülesanne. Tuleb teha kodude tegemata tööd, lahendada keerulisi konflikte lapse ja kodu vahel, lapse ja aineõpetaja vahel ning laste endi vahel, mis enamasti on põhjustatud väärtuskonfliktidest. Et toime tulla, peab õpetaja ise olema tasakaalus ja järgima üldnimlikke käitumisnorme. Kui klassijuhataja suudab endale võimalikult kiiresti teha selgeks olukorra klassis (n-õ kaardistada probleemid), on ka positiivsed muutused kiiremad tulema. On oluline, et ühtki konflikti ei jäeta „õhku rippuma“, vaid alati järgneb arutelu ja lahendus, mis võib olla ka karistus. Loomulikult peab laps nägema, et karistusotsuse langetab klassijuhataja raske südamega, lapsest jätkuvalt hoolides. Sageli kulub niisugustele aruteludele palju õpetaja isiklikku aega ja hingejõudu, kuid olen sügavalt veendunud, et tulemus on seda väärt: positiivsed muutused klassiruumis, avatud ja usaldusväärne õhkkond, kus iga laps tunneb, et temast hoolitakse.

Lapsed vajavad täiskasvanu nõu ja abi oma suhete klaarimisel. Meie koolis korraldatud küsitlus käesoleva aasta kevadel näitas, et teismeeas pöördub muredega vanemate poole vaid väike protsent õpilastest. Muresid arutatakse sõpradega, kuid viimaste maailmatunnetuslik kogemus on ju väike ning tulemuseks on uued konfliktid. Usalduse korral ollakse valmis klassijuhatajat asjasse pühendama. Nüüd peab reageerima operatiivselt, leidma kohe aega kuulamiseks ja arutlemiseks. Ilusad eesmärgistatud klassijuhatajatunnid, mis on töökavasse paika pandud pool aastat varem, on küll kenasti seotud õppekava nõuete ja läbivate teemadega ning väga olulised, kuid noortega töö toob ettearvamatuid probleeme ja olukordi, mida ei saa lükata mingi tuleva õppeaasta klassijuhatajatunni teema alla, vaid tuleb lahendada koheselt ning lastega vestelda, vestelda, vestelda... Taas kord nendin, et tulemus on seda väärt, sest ühel hetkel märkame, et taunitavale käitumisele järgneb laste endi hukkamõist ja sellel on kõige distsiplineerivam jõud.

Usun siiralt, et mitte ainult klassijuhataja, vaid iga aineõpetaja pigem võidab, kui pühendab tunni algul veidi aega probleemile, mis lapsi vaevab. Kui mõtted on mujal, ei suudeta niikuinii efektiivselt ainesse lülitada.

Väärtuskasvatuse põimimisel töökavaga on võimalusi kõikides ainetes, aga eriti kirjanduse, ajaloo, ühiskonna- ja inimeseõpetuse tundides. Selleks on ammendamatud võimalused. Paraku on jälle õpetaja isiksus see, kes väärtustab, mis on oluline. Kui ajalooõpetaja väidab, et Eesti kaitseväge on vaja selleks, et valgekraed sõja korral laevadele jõuaks, siis isamaalisust see just ei kasvata. Kui raamatu lugemisele järgneb kirjalik lugemiskontroll, mille ainuke eesmärk on selgitada, kes on lugenud, kes mitte, ning sellele ei järgne arutlusi, mis suunavad lapsi endid välja tooma väärtusi ning leidma nendele paralleele ühiskonnast, siis ei toimi ka väärtuskasvatus. Õpikud sisaldavad palju tekste, mille analüüsi käigus jõuda kõlbluse ja moraalinii. Mõtlemises süviti minekuks on siiski tervikteos see, mis annab õpilasele võtme väärtuste mõistmiseks. Seega on raamat asendamatu kasvatusvahend väärtusena omaette ning nende probleemide kaudu, mis inimühiskonna kõlbelist arengut on mõjutanud. Alles raamatut lugenuna saavad üldtuntud repliigid ja mõtteterad tähenduse. Tooksin vaid ühe näite, kuid minu meelest väga tähendusliku. Kui olime lõpetanud Jaan Krossi „Wikmani poisid“ lugemise ja analüüsi, siis hakkasid tähenduslikud laused elama. Koolipäeva alguseks lausunud: „Alusta päeva, kasuta päeva!“ tõi õpilaste näole selginemise ja äratundmisrõõmu. Usun, et nii mõnigi vaatles oma päeva hoopis teise nurga alt kui varem. Õpilaste ja vanemate küsitluse tulemus näitas, et raamatute lugemise kohustus on meie kooli suurimaid väärtusi. Olime sellise tulemuse üle väga uhked: vaevarikas laste lugemameelitamine ja vahel ka lausa sund on õpilaste endi ja nende vanemate poolt väärtustatud.

Suur kasvatuslik jõud on õppetööl, mis toimub kooliruumist väljas. Esiteks on see võimalus vaadelda oma õpilasi koolikeskkonnast erinevas olukorras ja neid paremini tundma õppida, teiseks võib ühe väljasõiduga omandada rohkem teadmisi ja kultuuriliselt väärtuslikku kui mitmete tundidega klassiruumis. Julgustan õpetajaid vastu seisma õpilaste „lausrännakutele“ organiseerida ekskursioone ainult välismaale ja võimalikult kaugele kalli raha eest. Olen oma õpilastele põhjendanud, et ekskursioon on õppetöö, mis on seotud õpituga ja millel on oma kindel eesmärk. Samuti olen selgitanud, mida kõike peab laps oma kodumaal tundma õppima enne, kui suureks kasvab ja maailma avastama läheb. Olen lubanud oma õpilastele, et esimene välisreis toimub põhikooli lõpus Rootsi Kuningriiki, kus neil on võimalus näidata koolilõpetaja küpsust välisreisil oma riiki ja rahvast esindada. Naljaga pooleks lisan võrdluse: „Nõnda nagu Forselius kunagi viis eesti koolipoisid kuninga juurde oma tarkust näitama.“ Väljasõidud on õpetamisviis, kus on rohkelt võimalusi väärtuskäitumise jälgimiseks ja hilisemateks arutlusteks. See on õpetajale ülimalt vastutusrikas ja kurnav töövaldkond, sest kaasneb avalik tähelepanu, olukorrad võivad kujuneda ettearvamatuteks ning lasub moraalne vastutus õpilaste elu ja tervis eest. Au ja kuulsus neile õpetajaile, kes seda koormat kohusetunde ja entusiasmiga kanda jõuavad. On juhuseid, kus väljasõidud kujunevad joominguteks või kaasnevad muud taunitavad teod. Lisaks näited, kus õpetaja ei suuda olukorda kontrollida ning kultuurilooliste väärtuste asemel jäävad väljasõitu meenutama inetused ja labasused. Taolised juhtumid aga võimenduvad ühiskonna meediaruumis ja paljude õpetajate positiivne kogemus jääb nähtamatuks. Keegi ei kirjuta artiklit rõõmsatest, kultuurihuvilistest ja igati viisakalt käituvatest noortest, kes giidile arukaid küsimusi esitasid. Aga nad on olemas. Ja õpilastega on alati võimalik kokku leppida, mida me reisil taunime ja mida mitte. Erinevalt paljudest täiskasvanutest lapsed siiski täidavad oma lubadusi.

Meie kooli vaprad õpetajad korraldavad keskkonnalaagreid ja projektipõhiseid väljasõite. Neil on hindamatu kaal nii meie keskkonnahoius kui noorte inimeste kasvamises positiivsete ja elutervete väärtuste vaimus.

Oleme oma koolis korraldanud suuremaid ja väiksemaid vestlusringe, arutlenud ja jaganud oma kogemusi, ka negatiivseid st ebaõnnestumisi, et me kõik nendest õpiksime. Kuigi meie kool on väga suur, on ainesektsiooniti koostöö tihe. Väärtuskasvatust toetavad ideed jõuavad ainesektsiooni esindajate kaudu kooli arenduskogusse, kus neile antakse väljund ja võimalus elluviimiseks.

Igal aastal toimuvad meil sisutihedad ainenädalad (-päevad), mis ürituste ja huvitavamate kohtumiste kaudu õpilase isiksuse arengut toetavad. Ajaloonädalal on toimunud kohtumised kaitseministri, kaitseväelaste, riigikogu liikmetega; keskkonnanädalal on olnud märksõnadeks säästlikkus, reostuse vältimine, looduse väärtustamine, keskkonnasõbralik tootmine; tehnoloogianädalal tehniliste erialade populariseerimine, leiutamine, füüsikaliste imede demonstreerimine, mis toetab ka kõige rahunemata poiste uudishimu ja positiivset koostööd. Ja loomulikult on meie keelt, kultuuri, inimese kasvamist eetiliste väärtuste kandjaks toetamas emakeelenädal. Ainenädalal leiavad rakendust kõik õpilased. Rühmatööd, esitlused, etlemised, viktoriinid, kohtumised kirjanike, ajaloolaste, kultuuritöötajate ja ettevõtete esindajatega – iga õpilane leiab seal väljundi oma ande arendamiseks. Ühtlasi saame niiviisi lähemale tuua igapäeva elu, kus rakendada õpitut. Kuigi õpetajale on ainenädal märkimisväärne lisakoormus, on tulemus vaeva väärt. Pärast õnnestunud üritust on klassiruumis selline eriliselt positiivne, koostöötav õhkkond, mis leiab väljundi heas õpimeeleolus.

Üritused annavad ohtralt võimalusi vaadelda laste käitumist, analüüsida, anda tagasisidet. Iga ürituse järel teeb õpetaja ju kokkuvõtte, kus õpilased ise reflekteerivad, mis oli tähtis, kuidas tuld toime mitte ainult esinemistega, vaid ka publikuna.

Nõnda püüame täita oma missiooni: Tartu Kivilinna Gümnaasium kui konkurentsivõimelist haridust andev õppeasutus kindlustab õpilastele turvalise ning kaasaegse õpi- ja kasvukeskkonna ning kujundab neist elukestvad õppijad, oma riigist, kultuurist ja kaaskodanikest hoolivad inimesed.

Koolikultuurile ja väärtuskäitumisele panevad aluse õpetajad. Paraku on õpetajad koolis läbilõike ühiskonnast. Et kool eristuks ühiskonnast kõrgema kõlbelise taseme ja eetilise poolest, on oluline osa kooli juhtkonnal. Olen veendunud, et meie kooli juhtkond toetab ja suunab õpetajaskonda positiivse mikrokliima loomisega. Koolis valitseb avatud ja hooliv suhtlemine, õpetajaid suunatakse koostööle, mitte omavahel konkureerima. Tulemuslikkust loetakse mitte ainult konkursi- ja olümpiaadivõitjate ning riigieksamite punktide järgi, vaid märgatakse ka seda suurt vaeva ja tööd, mida tehakse kesiste võimetega õpilaste arendamiseks, koolikohustusest kõrvalehoidjate ja teiste nn murelastega. Õpetaja ei ole oma muredega üks, tema toetamiseks on loodud abivõrgustik, sh tugi- ja parandusõppe osakond.

Õpetaja arengut toetavad koolitused, mis õpetavad toimetulekut erinevate väärtushinnangutega kodudest tulevate laste või hoopis ilma väärtushinnanguteta lastega. Õpitakse analüüsima ennast ja oma tööd. Näiteks eeloleval vaheajal ootab meie õpetajaid ees koolitus teemal „Emotsionaalne ja sotsiaalne intelligentsus“.

Et saada ausat ja vahetut tagasisidet, korraldatakse küsitlusi õpilastele ja vanematele, leidmaks meie tugevusi ning kitsaskohti. Samamoodi viiakse läbi küsitlus õpetajatele, et aidata juhtkonnal oma tegevust analüüsida.

Õpetajana usun südamest, et meie kool on õigel teel ning valdav osa õpetajaskonnast on väärtuste kandjaks, hoidjaks ning oma õpilastele eeskujuks.

Kirjapandu on eelkõige isiklik arusaam ja kogemus väärtuskasvatuse toimimisest meie koolis. Heade kolleegide, mõttekaaslaste toel oleme püüdnud kujundada koolikeskkonda, kus valitseb tähelepanelik ja hooliv suhtlemisviis. Me ei ole küll väärtuskasvatust ellu viinud eraldi iseseisva, programmilise tegevusena, vaid see on olnud meie igapäevase õppe- kasvatustöö pidev protsess ja alus. Erilist rõõmu annab märkamine, et meie kooli on asunud tööle terve rida noori õpetajaid, kes on empaatilised, väärtustavad positiivset koolikultuuri ning on valmis pühendumisele raskele, ülimalt vastutusrikkale inimese kasvatamise teele.

Leian, et positiivsete väärtushinnangute kujundamine ei saa olla omaette tööloik õppekavas, mida saab kontrollida õpetaja töökavades ja tunni eesmärkides, vaid see on filosoofiline küsimus õpetajaks olemisest, pühendumisest, professionaalsetest oskustest märgata, osata reageerida, juhtida tähelepanu ning leida oluline.

Oleme Lõuna-Eesti suurim kool, kuid see ei tähenda, et üksikõpilane märkamatuks jääb ja oma muredega massi sisse kaob. Õpilasi märgatakse ja nende käitumist vaadeldakse igal tasandil: direktorist koristaja ja söögitädini. Murelapsed on kõigile ühised: nõnda oskab riidehoidja juba hommikul mulle ütelda, milline on Mari või Jüri meeleolu ning direktor teab, et Maril ei olnudki ühtegi kahte või Jüri ei ole sel nädalal puudunud. Ei saa ütelda, et meil ei ole koolivägivalda, nahaalselt ja ülbeltselt käituvaid, teistega mittearvestavaid õpilasi ja ... paraku ka üksikõikseid õpetajaid. Kaugel sellest. Kuid me ei ole nende ilmingute suhtes hoolimatud, vaid analüüsime põhjusi kuni selleni välja, miks 1. klassi astunud särasilmne Juku on nüüd pahategija ja milline on olnud meie tegemata töö. Õpilase hinge mädapaised saame ühiste jõupingutustega avada ja aidata ta õigele rajale, enesekeskse, jäiga ning eelarvamuste küüsis õpetaja saab aidata end vaid ise. Kui ta seda tahab. Kahjuks nendin, et ei taha. Siinkohal ei aita tõesti muu, kui riiklik palgapoliitika, et direktoril oleks võimalik valida, keda ta oma õpilaste ees näha tahab.

Igal aastal lõpetab meie kooli palju toredaid noori, kelle töökspidamiste hulka kuuluvad ausus, hoolivus ja sallivus. Hiljem tulevad nad oma kooli külla, et kinnitada õpetajale: „Mul läheb hästi ja ma ei ole unustanud Sinu õpetussõnu.“ Siis mõtleme jälle optimistlikult: meie tulevik ei saa olla ohus, sest oleme õpetanud noori hoolima ja vastutama. Leian, et meie, õpetajad, peame olema optimistid, olgugi, et tundume eluvõõratena, sest nõnda säilitame usu väärtuste säilimisse. Kui me seda ise enam ei usu, siis kuidas õpetada lapsi, kes tunnevad ju ära skeptitsismi ja kibestumise ning need omadused ei aita kuidagi kasvatustööle kaasa.

Kui mulle tuleb vastu gümnaasiumipoiss, kes veel 8. klassis oma jõhkruksõnaga kõiki rabas ning kellega omavahel vesteldud tundide arv ületab kaugelt nädalakoormuse, nüüd aga mind sooja ja avatud naeratusega tervitab või kui nn raskes klassis toimunud raamatuanalüüsi tulemusena tütarlaps nutma puhkeb ning klassikaaslased teda kohmetult lohutavad, siis näen ja usun, et meil on veel lootust...

Kuid õpetaja vajab abi. Noore inimese kujunemine jätkub ka pärast kooli. Poliitikud koolitavad omale järglasi erakondades, äriettevõtted töökollektiivides, ajakirjanikud

toimetustes. Kelle mängureglid omaks võetakse? Kas jäädakse armsa, aga „kulunud”
mantliga õpetaja tõekspidamiste juurde? Õpetaja ootab abi ühiskonnalt.

15.oktoober 2008

Tartu Kivilinna Gümnaasiumi õpetaja Tiina Teppo